

Г.В. Почиваліна
РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
У СПАДЩИНІ В.О.
СУХОМЛИНСЬКОГО

Повноцінний розвиток дитини та набуття нею основних зразків поведінки – це завдання, які стоять перед педагогом (у початковій школі), вихователем (у дошкільному закладі). Багато в чому подальший успіх дитини залежить від того, наскільки вона оволоділа мовленнєвими зразками у дошкільні роки. Уміння правильно висловити власну думку, цікаво збудувати діалог створює ситуацію більш легкого входження дитини у взаємини з довколишніми людьми.

У Концепції дошкільного виховання це положення знаходить своє відображення в пункті 3: «...Дитину навчають користуватися рідною мовою в живому безпосередньому спілкуванні з довколишніми людьми, формують мовне мислення, основні засоби мови, усне мовлення за нормами літературної мови, пошану до носіїв діалектів. Повноцінний розвиток мовлення забезпечує цілеспрямоване навчання відповідно до структурних елементів мови – фонетичних, лексичних, граматичних...» [5:228].

Василь Сухомлинський писав: «Може, маленька дитина повторює те, що було вже зроблено, створено іншими людьми, але якщо це діяння – плід її власних розумових зусиль, – вона творець, її розумова діяльність – творчість» [9:15]. Сухомлинський багато уваги приділяв саме розвитку мовлення дітей, взагалі, уся його діяльність була присвячена дітям. Розроблені ним положення відразу

застосовувалися на практиці. Він жив і творив для дітей, віддаючи їм своє серце.

Проблему розвитку мовлення дітей дошкільного віку досліджували К.Д. Ушинський, С.Ф. Русова, Є.О. Фльоріна. С.М.Чемортан вивчала рівень художньо-мовленнєвого розвитку дітей у процесі їхньої літературної діяльності. В Україні різні аспекти художньо-мовленнєвої діяльності вивчали такі вчені, як Л.В. Артемова, О.І. Білан, А.М. Богуш, Н.Р.Кирста, О.М. Лещенко.

А.М. Богуш вивчала особливості оцінних суджень дітей старшого дошкільного віку в процесі сприймання художніх текстів [2:36].

Ученими досліджувалися різні аспекти розвитку мовлення дітей засобами художнього слова й образотворчого мистецтва, а саме: навчання дітей розповіді за ілюстраціями (О.І. Білан); розвиток мовлення засобами українського фольклору (Л.І. Березовська, Н.І. Луцан, Ю.А. Руденко, Л.І. Фесенко).

Проблемі розвитку мовлення дітей дошкільного віку приділяється багато уваги, але вона існує, бо вимагає використання ефективніших методів, прийомів, які б дійсно сприяли оволодінню дітьми основами мовленнєвої культури. Чудовим прикладом розв'язання цієї проблеми є спадщина В. Сухомлинського, в якій синтезовано основні ідеї розвитку мовлення в тісному зв'язку з мисленням та творчістю дітей.

Сьогодні, коли проблема розвитку мовлення стає актуальною, оскільки спричинена низьким рівнем словникового запасу, невмінням будувати прості висловлювання, ми

звертаємось до великої спадщини В.О. Сухомлинського.

Метою статті є проаналізувати основні ідеї та положення спадщини Сухомлинського щодо розвитку мовлення дітей дошкільного віку; визначити, які з цих положень знаходять своє застосування в практиці сучасного дитячого садка.

У спадщині Сухомлинського ідеї розвитку мовлення можна прослідкувати в його головному творі «Серце віддаю дітям», де він поступово від розділу до розділу підводить до думки, що розвиток мовлення відбувається не тільки на спеціально організованих заняттях, а протягом усього процесу виховання та навчання. Провідне місце в цьому процесі посідає рідна мова, якою оволодівають діти протягом життя.

Навчання мови В.О. Сухомлинський уважав найважчою справою в педагогічній практиці. На його переконання, викладати цей предмет повинні здібні й талановиті вчителі. Василь Олександрович на основі багаторічного особистого досвіду дійшов висновку, що це не просто передача знань, практичних умінь, навичок: «Це передусім виховання. Виховання розуму, формування думки, копітке різьблення й ліплення найтонших рис духовного обличчя людини... Викладання мови – це майстерність творення людської душі, бо воно є найніжнішим, найтоншим доткненням до серця дитини. Викладання мови – це людинознавство, бо в слові поєднуються думки, почуття, ставлення до людей, до всього навколишнього світу. Викладання мови – це й суспільствознавство, бо в слові закарбовані століття життя й

боротьби народу, його мужність і слава, надії й сподівання» [1:4].

Періодом найінтенсивнішого опанування рідної мови В.О. Сухомлинський уважав два-три останні дошкільні роки і два-три перші роки шкільного навчання. Це, на його думку, особливий і найбурхливіший етап розумового розвитку дитини. За зізнанням самого Василя Олександровича, він мав справжнє щастя провести учнів через усю стежину пізнання – від підготовчої групи дитячого садка до закінчення ними школи. «І я певен: щоб допитливість, цікавість, гострота розуму і яскравість уяви не тільки не згасали, а й розвивались, необхідно те, що я називаю уроками мислення», - зазначав він у статті «На трьох китах» [1:4]. На цих уроках діти не тільки опановували та пізнавали природу навколишнього середовища з першоджерел, а вчилися міркувати, підбирати слова для того, щоб сказати те, що вони бачать. Уроки серед природи були передусім уроками розвитку мовлення і мислення дитини, яке поступово ставало яскравішим, виразнішим, емоційно більш забарвленим.

Коли ще раз перечитуєш твір великого митця «Серце віддаю дітям», вражає майстерність, уміння педагога знайти ключик до кожного дитячого серця, особливо в розділі «Школа під блакитним небом». Уже в перший день роботи «Школи радості» Сухомлинський спрямовує думки дітей, мотивує їхню подальшу діяльність. Маленька дівчинка Катя, дивлячись на блакитне небо, сонце, тихо промовила: «Сонечко розсипає іскорки». Василь Олександрович відразу почав розповідати казку про сонце. У подальшому, цей метод він

використовував як один з головних, працюючи над розвитком мовлення дітей.

Усі павлиські діти, перебуваючи у заснованій Сухомлинським Школі радості під блакитним небом, мали свій альбом з малюнками і словами, був також і спільний альбом «Наше рідне слово», який зберігався до закінчення дітьми школи. До цього альбому кожного разу малювала свою картину та дитина, в якій слово пробуджувало найяскравіші уявлення, почуття, спогади. Сухомлинський так описує елементи цієї роботи: «Ми йшли в природу – в ліс, у сад, поле, луг, берег річки, – слово ставало в моїх руках знаряддям, за допомогою якого я відкривав дітям очі на багатство навколишнього світу. Відчуваючи, переживаючи красу побаченого й почутого, діти сприймали найтонші відтінки слова, і через слово краса входила в їхні душі. «Подорожі» в природу були першим поштовхом до творчості. У дітей з'явилося бажання передавати свої почуття і переживання, розповісти про красу. Діти складали маленькі твори про природу. Ці твори – найважливіша форма роботи з розвитку мови і думки. Кожна дитина складала свій твір, а потім записувала його в класі» [1:4].

Особливе місце у спадщині В.О. Сухомлинського відведено невичерпним можливостям казки у розвитку уяви, фантазії, образності мислення й мовлення дитини для емоційного, розумового, морально-естетичного та естетичного виховання молодого покоління. Саме через слово казки, переконує Василь Олександрович, – найближча дорога, шлях до серця дитини. Казку він називав колискою слова. «Казка,

фантазія – це ключик, за допомогою якого можна відкрити...джерела думки і слова...Без казки, без гри уявлення дитина не може жити...Казка – це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухає вогник дитячої думки й мови» [4:11]. Учений доводить, що без живої, яскравої казки, що оволодіє почуттями, уявою, фантазією, свідомістю дитини, неможливо уявити і її мовлення; будучи невіддільною від краси переживань, казка сприяє розвиткові естетичних смаків, нахилів, здібностей дітей.

Для реалізації власних ідей В.О. Сухомлинським в Школі радості була створена «Кімната казки», місце, де діти могли почуватися творцями казкових образів. У кімнаті були предмети, ляльки казкових персонажів – все це допомагало дитячому уявленню створювати нові казки. Не звертаючи уваги на мовлення, діти вчилися говорити, і говорити правильно, поступово збільшуючи свій словниковий запас, оволодівали новими словами. Сухомлинський пише: «...Діти не тільки бажають слухати казку, а й самі створювати її...Сором'язливі в цю мить стають сміливими й відважними. Мовлення, плутане і нескладне в інших умовах, тут стає плавним, виразним та мелодійним...» [7].

Вже потім, коли Василь Олександрович пише «Серце віддаю дітям», він говорить: «...Якщо б не творчість, не створення казок, мовлення багатьох дітей було б плутаним, а мислення – хаотичним. Я переконався, що між естетичними почуттями та словниковим багатством мовлення дітей існує прямий зв'язок. Естетичне почуття скрашує слово. Чим цікавіша казка

та незвичайніша обстановка, в якій знаходяться діти, тим сильніша гра дитячої уяви, тим незвичайні образи, які створюють діти...» [7]. Казки, які створювали діти, пізніше були видані окремою книгою, вона мала назву «Павлиські казки». Казки павльських школярів – це одне з дидактичних відкриттів В.О. Сухомлинського, унікальний експеримент не лише у вітчизняній, а й у світовій педагогічній теорії і практиці. Навчити не окремих дітей, але кожного творити казку – це справді гідний наслідування шлях і результат.

В. Сухомлинський був переконаний, що «саме вони відкривають не лише красу, а й істину, що без казки і казкової ситуації всі пояснення для дитини мертві, бо мовчить її серце».

Основне Василь Олександрович вбачав у тому, щоб учні вчилися самостійно створювати казки з метою збагачення власного словникового запасу, правильної побудови словосполучень і речень, логіки і краси послідовної розповіді. Казка у розумінні В.О. Сухомлинського – це бажаний друг і педагог дітлашні, який допомагає їм краще пізнавати навколишній світ і взаємини між людьми, робить їх добрішими, викликає бажання наслідувати найкращі риси позитивних персонажів.

Сухомлинський вказує ще на один аспект казки – виховний. У творі «Серце віддаю дітям» пише: «Казка – це благодатне та нічим не заміниме джерело виховання любові до Батьківщини. Патріотична ідея казки – у глибині її змісту... Казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – витвір народу...» [7]. Самостійно працюючи над

змістом власної казки, діти стають носіями культури народу, через художнє слово передають любов та повагу до рідної землі.

Без любові до рідного слова неможлива любов до рідної землі, до своєї Вітчизни. У книжці «Щоб у серці жила Батьківщина» В.О. Сухомлинський зазначає: «Рідна мова – то безцінне духовне багатство, в якому народ живе, за допомогою якого передає з покоління в покоління свою мудрість і славу, культуру і традиції. Рідне слово – то невичерпне, життєдайне і невмируще джерело, з якого дитина дістає уявлення про навколишній світ, про свою родину, про своє село і весь наш край. Віками народ творив це багатство, відкладаючи у скарбницю рідної мови найдорогоцінніші перлини мислі, уяви, фантазії, пісні, казки» [1:6]. Оволодіваючи всім цим надбанням, діти поповнюють свою мовленнєву скарбницю.

Спадщина Сухомлинського являє собою великий скарб для наслідування. Його ідеї, думки були актуальні тоді, з роками вони не втратили свого значення. Ми звертаємось до його творів, щоб навчитися розуміти світ дитини, розвивати здібність до творчості у кожному з них. Педагог, вихователь повинен стати для дітей, особливо дошкільного віку, носієм мовленнєвої культури, зразком поведінки в усьому.

Аналізуючи теоретичні надбання В.О. Сухомлинського щодо розвитку мовлення в дітей дошкільного віку, можна визначити такі положення, які стають змістовими:

•досягнення тісного взаємозв'язку мовленнєвої, художньої та розумової діяльності;

•проведення уроків мислення на природі;

•створення казок як провідної форми розвитку мовлення;

•оволодіння мовленнєвими зразками рідної мови;

•організація дитячого середовища як умова розкриття творчого потенціалу дитини.

Виходячи з названих змістових положень спадщини Сухомлинського, необхідно відповісти на питання: як вони реалізуються в сучасній практиці дитячого садка.

Чудовим прикладом наслідування спадщини Сухомлинського є дитячий садок № 24 в місті Кіровограді, який у 1999 році офіційно отримав назву першого дитячого садка, котрий працює по системі Василя Олександровича Сухомлинського. У цьому садку створена «Кімната казки», яка вперше була запропонована Сухомлинським, заняття повністю побудовані по системі педагога-новатора: уроки мислення на природі, різні «подорожі» в природу, складання дітьми власних казок. Для набуття досвіду виховання та навчання дітей, колективом Кіровоградського дитячого садка була здійснена поїздка до Пависької школи, де працювала Школа радості Сухомлинського [8:5].

Треба відзначити, що існує багато дитячих садків, які частково або фрагментарно використовують спадщину Сухомлинського щодо розвитку мовлення дітей дошкільного віку.

Особливої уваги потребують дитячі садки з російськомовним вихованням та навчанням, в яких створені спеціалізовані групи з українською мовою навчання та виховання.

У місті Євпаторія працює навчально-виховний комплекс «Середня загальноосвітня фізико-математична школа I-III ступенів №6 – дошкільний навчальний заклад №31», на базі якого створено спеціалізовану україномовну групу. У цій групі процес навчання та виховання відбувається повністю українською мовою. Саме в ній частково використовуються ідеї Сухомлинського під час роботи над розвитком мовлення дітей. По-перше, читаються та обговорюються твори, казки Сухомлинського, на основі цієї діяльності створюються художні роботи дітей. Наприклад, під час роботи на твором «Осінь», кожна дитина висловила свої враження, почуття щодо цієї пори року, результатом праці стала композиція «Осінь в дитячих очах». По-друге, найулюбленішим заняттям дітей є складання казок, які повною мірою розвивають мовлення, мислення дітей. По-третє, під час прогулянок організуються спостереження дітей за природою, на основі яких вони будують невеличкі розповіді-описи, що є, безумовно, прикладом наслідування Сухомлинського. Діти склали разом з вихователем твори на такі теми: «Моя бабуся», «Мій товариш», «Дитячий садок», «Зоопарк», «Весна», «Ластівки», де змальовували своє бачення навколишнього середовища, близьких людей, використовуючи багате літературне слово. Надаємо приклад найбільш цікавого дитячого твору-опису (Маргарита, 6 років).

«Берізки»

У нас біля дитячого садка ростуть дві берізки. Вони високі, стрункі, білорі. Підніметься сонечко, освітить своїм промінням берізки, і зелене листячко заблищить. Тихо шелестить листя березок, мабуть, вони про щось розмовляють.

Таким чином, на основі теоретичного аналізу спадщини Сухомлинського, сучасного стану проблеми в практиці дитячого садка можна зробити такі висновки.

Висновки. Розвиток мовлення в дітей дошкільного віку – це складний процес, який потребує від вихователя використання найбільш ефективних методів та форм організації виховного мовного процесу. Наслідування спадщини В.О. Сухомлинського щодо ідей розвитку мовлення – це складова успіху в оволодінні дітьми мовленнєвої культури, а також набуття ними основ творчості. Все це в цілому забезпечує повноцінний розвиток, що надає змогу в майбутньому кожній дитині реалізувати себе як особистість.

Щодо перспектив подальшої розробки вивченої проблеми, можна відзначити таке: між дитячим садком та початковою школою існує тісний взаємозв'язок, діє принцип наступності, тому надалі вона може розглядатись у контексті проблеми: Виховання громадянських почуттів у молодших школярів на уроках української мови та читання, де казка виступає одним із засобів виховання громадянських почуттів. Творчі завдання, які пропонуються дітям – це складання казок патріотичного змісту, що є прикладом наслідування спадщини Василя Олександровича Сухомлинського.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Антонець М.* Рідна мова у дидактичній спадщині В.О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2004. – Вересень. – С.3-6.

2. *Богуш А., Гавриш Н., Котик Т.* Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навч. закладів факультетів дошкільної освіти. – К.: «Слово», 2006. – 304 с.

3. *Борисовский А.М.* В.А. Сухомлинский: Кн. для учащихся. – М.: Просвещение, 1985. – 128 с.

4. *Гураль К.* Роль казки у вихованні дітей // Дитячий садок. – 2007. – Вересень. – С.11.

5. *Лисенко Н.В., Кирста Н.Р.* Педагогіка українського дошкільця: У 2 ч.: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 2006. – Ч.1. – 302 с.

6. *Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т.* Історія української школи і педагогіки: Навч. посіб. – К.: Знання, 2006. – 447 с.

7. *Сухомлинский В.А.* Сердце отдаю детям. – К.: Рад. шк., 1988. – 272 с.

8. *Тарапака Н.* Перший в Україні дитячий садок імені Василя Сухомлинського // Дошкільне виховання. – 1999. – №9. – С.5.

9. *Юхимчик Н.* Розвиток творчих здібностей молодших школярів // Початкова школа. – 2005. – №6. – С.15.

10. *Явоненко М.* Розвиток уяви та літературних здібностей молодших школярів // Початкова школа. – 2003. – №3. – С.14.

Подано до редакції 19.06.08

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются теоретические положения наследия В.О. Сухомлинского. Особое значение представляют идеи педагога по развитию речи у детей дошкольного возраста. Актуальность изучения проблемы обусловлена низким уровнем словарного запаса у детей, неумением строить простые высказывания. Во время работы над проблемой определялись идеи Сухомлинского, которые используются в практике современного детского сада.

SUMMARY

The article analyses some theses of V. Suhomlynsky's heritage. His ideas of development of preschoolers' speech are of particular value. Actuality of the problem is conditioned by the low level of children's vocabulary, mistakes in simple utterances. The author points out the ideas of V.Suhomlynsky, which are applied in practice of modern nursery school.